

Skowronek, Jerzy

"Under their Vine and Fig Tree : Travels through America in 1797-1799, with some futher Account of Life in New Jersey", by Julian Ursyn Niemcewicz, translated and ed. with introduction and notes by Metchie J. E. Budka, New Jersey 1965 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 58/1, 148-150

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

nosił 46%, a jedynie polityka Elżbiety obniżyła go dla r. 1603 do 19%. Senat polski nie był zapewne o wiele mniej ekskluzywny.

Nie sądzę, aby znalazł się u nas materiał choć w przybliżeniu tak bogaty i wszechstronny jak w Anglii, ale monografia magnaterii pozostaje zadaniem pilnym. Problemy, które rozpatruje Stone, w warunkach polskich rozkładają się na kilka stuleci: kwestia rywalizacji ze szlachtą rozstrzygnęła się już na przełomie XVI i XVII w.; zmiana średniowiecznego na nowożytny styl życia zawiera w sobie cały kontrast linii rozwojowej Polski i Anglii, związany z refeudalizacją stosunków polskich; rozłożyły się one na trzy stulecia z naciskiem na osiemnaste; sprawa dworu i aparatu władzy centralnej: tu kwestię rozdawnictwa dóbr królewskich i innych bezpośrednich korzyści w Polsce bez trudu można zestawiać ze stosunkami na innych dworach, uderzającą analogię wykazuje rola arystokracji na własnym, lokalnym terenie. W Anglii jak i w Polsce sprawa wpływów ześrodkowuje się w wyborach — parlamentarnych czy sejmikowych; kontrasty są ogromne, ale jest też płaszczyzna porównania.

Kryzys arystokracji? To byłyby raczej dwa tomy: poświęcony stuleciu trzech Zygmuntów i drugi — czasom Stanisławowskim oraz pierwszym dziesięcioleciom porozbiorowym.

Antoni Mączak

Under their Vine and Fig Tree. Travels through America in 1797—1799, with some further Account of Life in New Jersey by Julian Ursyn Niemcewicz. Translated and edited with an Introduction and Notes by Metchie J. E. Budka, „Collections of the New Jersey Historical Society at Newmark” vol. XIV, New Jersey 1965, s. LVII, 398.

Rękopisy pamiętników J. U. Niemcewicza, a raczej opis jego podróży po Stanach Zjednoczonych długo spoczywały w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich w Warszawie, w niewielkim stopniu wykorzystywane przez historyków (zwłaszcza dzienniki z lat 1797—1799), lecz w ostatnich latach doczekały się aż trzech wydań w języku polskim i angielskim¹. Najnowsze z nich, zatytułowane „Under their Vine...” objęło niemal cały tekst dzienników Niemcewicza. Wydawca opuścił jedynie obszerny fragment opisujący pobyt Niemcewicza w kraju i podróż przez Europę w latach 1802—1804. Wbrew oczekiwaniom nie odnaleziono brakujących fragmentów pamiętników wśród papierów Keanów (wykorzystano te zbiory jedynie w materiale ilustracyjnym).

Publikacja została przygotowana niezwykle starannie, głównie z myślą o amerykańskim czytelniku. W obszernym wstępie Budka charakteryzuje autora dzienników na tle bardzo ogólnie i naiwnie zarysowanej sytuacji ziem polskich na przełomie XVIII i XIX w. Podkreśla znaczenie pamiętników Niemcewicza jako źródła do badania pierwszych kontaktów przedstawicieli polskiego i amerykańskiego społeczeństwa, ale charakteryzując stosunek polskiego poety do Amerykanów przemilcza wszelkie negatywne oceny pewnych przejawów rodzącego się ustroju burżuazyjnego. Tekst pamiętników zawiera kilka takich sądów, świadczących dodatkowo o bystrości obserwacji Niemcewicza. Dość wymienić kilkakrotnie zwroty o „chciwości kupców”, o pogoni za zyskiem jako głównym motorem działania, o atmosferze spekulacji i zupełnej obojętności na sprawy polityczne (s. 22, 47, 123 n.).

Budka w sposób interesujący i pożyteczny analizuje wszelkie amerykańskie

¹ J. U. Niemcewicz. *Podróże po Ameryce 1797—1807*, wydała, wstępem i objaśnieniami opatrzyła Antonina Wellman-Zalewska, pod red. Emila Kipy, Warszawa 1959; *The American Diaries of Julian Ursyn Niemcewicz (1797—1799)*, przetłumaczył, wstępem i objaśnieniami opatrzył Metchie J. E. Budka, Harvard 1962, część opublikował w „The New York Historical Society Quarterly” t. XLIV, 1960, nr 1, s. 73—113.

wpływy i zapożyczenia w twórczości Niemcewicza, lecz przesadnie wyolbrzymia znaczenie jego dzienników stawiając je obok pamiętników Paska i Kitowicza. Relacje Niemcewicza zawierają szereg ciekawych opisów środowiska geograficznego i przyrody Stanów Zjednoczonych, ukazują wiele interesujących rysów społecznych, obyczajowych i politycznych kształtującego się narodu. Ale relacje te są niepełne i tendencyjne. Autor czuje się jak podróżnik w egzotycznym kraju — notuje wiele rzeczy jako ciekawostki; zaskoczony ich odrębnością od spraw znanych z Polski, czy z Europy, stara się zamknąć ich opis w terminologii zaczerpniętej z polskiej rzeczywistości schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Takie opisy są z konieczności powierzchowne, często poprzestają na złudnych analogiach (np. porównywanie niewolnika z chłopem poddanym, tłumaczenie terminu „stan Pensylwania” przez „Rzeczpospolita Pensylwanii”). Te próby przedstawienia powstającego ustroju kapitalistycznego przy pomocy terminologii i instytucji charakterystycznych dla feudalizmu stanowią interesujący przyczynek do badania mentalności polskiego pokolenia oświeceniowego.

Wydawca przeprowadził nowy podział na rozdziały kierując się kryterium zmian miejsca pobytu autora. Tekst dziennika opatrzył obszernymi objaśnieniami o wszelkich faktach wzmiankowanych przez Niemcewicza. Znaleźć tu można kilka sprostowań poprzednich wydań i cenne wskazówki bibliograficzne do dziejów Stanów na przełomie XVIII i XIX stulecia. Wartość nowego wydania pamiętników wzbogacają liczne ilustracje. Obok kilku cennych rysunków miejsc opisywanych przez Niemcewicza zamieszczono fotokopie rękopisów i czasopism z przełomu XVIII i XIX w. przechowywanych w zbiorach amerykańskich.

Szkoda, że Budka przygotowując publikację nie podjął trudu wzbogacenia wiedzy o autorze pamiętników, ograniczając się do powtórzenia faktów przytaczanych przez Czartoryskiego i Askenazego². Kilka interesujących listów Niemcewicza do Potockiego i Czartoryskich z tego okresu znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych (zespół Archiwum Publiczne Potockich) i w zbiorach Czartoryskich w Krakowie (Ewidencja — rękopis 1109). Wynika z nich, że poeta prowadził dość ożywioną korespondencję z generałem ziem podolskich. W czasie pobytu w Puławach ze smutkiem myślał o powrocie do Ameryki; dlatego Adam Kazimierz Czartoryski starał się z pomocą swego syna Adama Jerzego (ówczesnego wiceministra spraw zagranicznych Rosji) wyjednać Niemcewiczowi jakieś stanowisko w rosyjskiej dyplomacji³. Prawdopodobnie starania te zakończyły się niepowodzeniem, ale niektóre listy Niemcewicza świadczą, że dowiedział się w Puławach o planach Czartoryskiego, a może nawet uczestniczył w ich przygotowaniu (przebywał dwukrotnie w domu ks. Antoniego Radziwiłła i kontaktował się z Piattolim)⁴. Po powrocie do Ameryki był informowany o polskich planach Puław w latach 1805—1806 (nosił się z zamiarem powrotu do kraju), o wizycie Aleksandra I w Puławach i klęsce trzeciej koalicji⁵.

Nie wykluczone, że Niemcewicz otrzymał z Petersburga jakieś nieoficjalne zlecenie ułatwienia nawiązania stosunków rosyjsko-amerykańskich. Rzecznikiem ta-

² A. J. Czartoryski, *Żywoł Juliana Ursyna Niemcewicza*, Poznań 1860; S. Askenazy, *Napoleon a Polska* t. III, Warszawa 1919.

³ „Dla Niemcewicza katedra nauczycielska albo wizytatorstwo nie jest rzeczą, która by mogła go zadowolić, jemu albo miejsce w biurze spraw zagranicznych albo zagranicą. Napisz mi na przykład, czy mógłby otrzymać miejsce jakie, co by go akredytowało przy Stanach Zjednoczonych Ameryki” (Adam Kazimierz Czartoryski do Adama Jerzego Czartoryskiego, Kraków 28 marca 1803, BCz, ew. rkps 1046, s. 272).

⁴ J. U. Niemcewicz do A. K. Czartoryskiego, Lipsk 30 kwietnia 1804, Elisabetown 7 września 1805, BCz, ew. rkps 1109.

⁵ J. U. Niemcewicz do A. K. Czartoryskiego, Elisabetown 30 grudnia 1805, New York 9 lutego 1806, BCz, ew. rkps 1109.

kiej akcji (bez wskazania kandydata do wypełnienia misji) był kanclerz rosyjski, A. Woroncow. Przewidywał on, że Stany Zjednoczone osiągną duży wpływ na kontynencie amerykańskim oraz mogą poważnie oddziaływać na San Domingo i zachęcić inne kolonie francuskie do opozycji wobec metropolii⁶. Listy Niemcewicza zawierają kilka aluzji do prowadzenia negocjacji w Ameryce⁷. Jeśli obok dominujących w tych wzmiankach fantazji i humoru kryje się tu cząstka prawdy — to polski poeta miał prawdopodobnie pewien wkład w przygotowanie wymiany listów między prezydentem Jeffersonem i carem Aleksandrem I w 1806 r.

Oby nowa edycja pamiętników Niemcewicza zachęciła historyków do wzbogacenia biografii polskiego poety i działacza politycznego, aby można wypełnić istniejące w niej luki.

Jerzy Skowronek

M. F. Złotnikow, *Kontinentalnaja blokada i Rossija*, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa-Leningrad 1966, s. 360.

Autor, zmarły w 1942 r. w Leningradzie historyk radziecki, urodził się w 1890 r. w Homlu; jeszcze przed rewolucją październikową ukończył studia uniwersyteckie w Petersburgu. Wiele lat pracował jako profesor na uniwersytecie w Jekaterynosławiu (Dniepropetrowsk), potem zaś jako pracownik naukowy w Moskwie i w Leningradzie. Jego zainteresowania naukowe dotyczyły dwóch zespołów zagadnień: historii gospodarczej Rosji ze szczególnym uwzględnieniem procesu powstawania klasy robotniczej oraz ekonomicznych aspektów historii Rosji w dobie napoleońskiej. Tym pierwszym sprawom poświęcił kilka rozpraw, z których najcenniejsze dotyczą problemu przejścia od manufaktury do fabryki na przełomie XVIII i XIX w. oraz przewrotu przemysłowego w Rosji w latach 30—60-tych XIX w. Z tymi zainteresowaniami związana jest też edycja rękopisu J. W. Henninga o uralskich i sybirskich fabrykach, stanowiąca wspaniałe źródło do rozwoju rosyjskiej techniki górnictwa i metalurgii w pierwszych trzydziestu latach XVIII w. Ukoronowaniem dwudziestoletnich badań nad problematyką ekonomiczną Rosji okresu napoleońskiego jest wydana dopiero obecnie niniejsza rozprawa. Ukończył ją Złotnikow w 1941 r. i wojna, a następnie śmierć autora uniemożliwiły jej publikację. W 1950—1951 r. stanęła sprawa edycji tej pracy. Akademię Tarle, pod którego kierunkiem Złotnikow kształcił się jeszcze w Petersburgu, dał rozprawie bardzo wysoką ocenę, stawiając ją w rzędzie tych, z których nauka radziecka powinna być dumna. Zdaniem Tarlego praca Złotnikowa jest pierwszą w literaturze przedmiotu odpowiedzią na pytanie, jakie znaczenie miała kontynentalna blokada dla życia Rosji. Z niewiadomych przyczyn druk pracy przeciągnął się do 1966 r. *Habent sua fata libelli!* Monografia Złotnikowa, składała się z dwóch części, z których pierwsza poświęcona została wpływowi blokady kontynentalnej na handel zagraniczny i finanse Rosji, a druga wpływowi blokady na rozwój przemysłu w latach następnych (tj. po r. 1812). Leningradzki oddział Instytutu Historii zdecydował się opublikować część pierwszą jako najcenniejszą.

Nie sposób zreferować całości pracy. Pragnę podnieść jedynie niektóre momenty, mające kapitalne znaczenie dla rozumienia dziejów sojuszu francusko-rosyjskiego w latach 1807—1812 i wyjaśniające niektóre aspekty wybuchu wojny 1812 r. Po raz pierwszy w literaturze przedmiotu (jeśli pominąć jeden z rozdziałów pracy

⁶ A. Woroncow do A. J. Czartoryskiego, 24 sierpnia 1804, BCz. rkps 5520, s. 722.

⁷ Niemcewicz do A. K. Czartoryskiego, Norfolk 18 października 1804, BCz. ew. rkps 1100; A. J. Czartoryski (*Zywoť J. U. Niemcewicza*, s. 141) zapewnia, że aluzje „noszące czasem pozór rzeczy dyplomatycznych były żartami familijnymi” — ale czy nie kryła się w nich jakaś cząstka prawdy?